

Simon Vuyk

DE TELOORGANG VAN DE EERSTE REMONSTRANTSE GEMEENTE VAN VLAARDINGEN (1632-1806)

De patriot Cornelius Rogge preekt
voor de laatste Arminianen aan de
Kuiperstraat (1785)

Van D^o Maas

4 Prijsenkerk — 52 — 12

ogenant mantel

eyb koste — 118 — 16

— — — 140 — 8

— — — 97 — 14

ker — — — 37 — 8

lere plaatsen 25 — 8

de predikant

dau op

te Sleepen

etten — — 44 — 15

sterin 34

ompmaker 15 3

Westerdaan

In het laatste jaar van de Bataafse Republiek (1806), waarin de raadspensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck op last van Napoleon het alleen voor het zeggen had op het Nederlandse grondgebied, stierf in Vlaardingen de eerste remonstrantse gemeente uit. Het kerkje aan de Kuiperstraat, achter de Hoogstraat, werd gesloten. De curator voor vacante gemeenten in de Remonstrantse Broederschap, de Rotterdamse predikant Theodoor Frets, ontfermde zich over twee zilveren bekers, een zilveren schotel en het tafelkleed die de uitstervende gemeente zo lang gebruikt had om de dood van haar Zaligmaker tweemaal per jaar, met Pasen en met Kerstmis, te gedenken.¹ De remonstranten waren door de synode van Dordrecht in 1619 om hun positieve mensbeeld en hun brede kerkopvatting uit de door calvinisten gedomineerde vaderlandse protestantse kerk gezet. Vijfentwintig jaar nadien werd het politieke klimaat milder en konden remonstranten hun bijeenkomsten doorgaans ongestoord laten plaatsvinden. In de jaren dertig van de zeventiende eeuw (1632) waagden Vlaardingse remonstranten het een gemeente te vormen en predikanten te beroepen. Ruim honderd jaar zou deze geloofsgemeenschap een bescheiden bloei kennen. Daarna ging het bergafwaarts met de remonstranten. In 1807, na de opheffing van de gemeente Vlaardingen, telde de Broederschap nog achtentwintig gemeenten met 2257 leden (4039 zielen) die door eenendertig predikanten en één hoogleraar werden bediend. Hier volgt het verhaal over de laatste vijftig jaar van de achttiende eeuw, waarin die eerste remonstrantse gemeente van Vlaardingen aan zijn eind kwam.

De laatste vaste predikanten

Halverwege de achttiende eeuw, toen de gemeente nog meer dan vijftig leden telde, werd de predikantsplaats bezet door Frederik Froet.² Hij was in 1714 door zijn vader persoonlijk naar Amsterdam, naar het seminarium onder Adrianus van Cattenburgh, gebracht op voorwaarde dat de Broederschap bij een overlijden van de vader de kosten voor Frederiks studie zou dragen.³ De opleiding tot predikant was voor zonen uit de lagere burgerij vaak een manier om hogerop te komen. Na vijf jaar studeerde Frederik af en in 1721 beriep Vlaardingen hem. Het zou zijn enige standplaats blijven. Hij bekommerde zich ook om verstrooide leden te Schiedam en hij nam voor huisbezoek soms de trekschuit naar Maasland, waar kerk en gemeente al verdwenen waren. In 1756 schreef hij aan de Grote Vergadering der Broederschap, die jaarlijks te Amsterdam of Rotterdam bijeenkwam, dat hij vanwege 'de zwakheid van geheugen' zijn dienst niet langer naar behoren kon vervullen. Het was in die tijd een absolute eis dat er uit het hoofd werd gepreekt! Frederik Froet verzocht *emeritus* te mogen worden. Tijdens die Vergadering beraadde een commissie van vier heren zich met Frederik over zijn beroep op de kas der kerk na een vijfendertigjarige dienstvervulling te Vlaardingen. 'Zij hebben dien Heer niet kunnen bewegen zijn dienst nog enige tijd te continueren, maar dat zijne E(dele) persisteert bij zijn verzoek', meldde de commissie de volgende dag aan de Ver-

gadering. De meerderheid besloot het pensioen toe te kennen en Frederik bedankte de broeders uit de grond van zijn hart.⁴ Hij moet tegen de zestig jaar oud zijn geweest. In de volgende jaren, tot 1761, meldde hij zich keurig voor de Grote Vergadering af vanwege zijn kwalen ('zwaare benaautheid op de borst'). Hij woonde eerst op de buitenplaats Rust-Lust, daarna op Delftzicht onder Leiderdorp.⁵ In het voorjaar van 1762 is hij er overleden. Inmiddels was de standplaats Vlaardingen rap ingenomen door een proponent die al zeven jaar na zijn afstuderen op een beroep wachtte, Abraham Maas.⁶ Er was in de toen al snel slinkende Broederschap rond 1750 een proponentenoverschot ontstaan. Abraham Maas bleef maar kort. Na drie jaar vertrok hij naar Waddinxveen. Hij was een vurig patriot en zou in het groene hart van Holland in de jaren tachtig een rol in het politieke leven spelen, maar later ook naam maken als toneelrecensent en toneelschrijver.⁷

Wie wil er nog naar Vlaardingen?

De Remonstrantse Broederschap was in die tijd een verbond (sociëteit) van predikanten plus een kerkverband van lokale gemeenten.⁸ De naam 'de Sociëteit' werd vaak gebruikt om het geheel aan te duiden. Op de Grote Vergadering kwamen alle predikanten met de afgevaardigden van gemeenten samen. Van kleine gesubsidieerde gemeenten lieten de 'opzienders' (ouderlingen) meestal verstek gaan. Zo vertegenwoordigde Froet vrijwel altijd Vlaardingen in zijn eentje, slechts in 1734 staat er naast hem ene Nicolaes Muis op de presentielijst.⁹ In 1757 meldt zich de nieuwe predikant Abraham Maas met de veertigjarige ouderling Jan Bl(e)ijenburg(h). Deze dient met succes een voorstel in om de Sociëteit voortaan het predikantssalaris à fl. 250 per jaar te subsidiëren. De Vlaardingse gemeente is onvermogen geworden. Vijftig jaar lang zal zij nog haar armlastig leven weten te rekken. Na het vertrek van Abraham Maas blijft Vlaardingen zonder een vaste predikant. De vraag van Jan Bleijenburg in 1760 aan de Grote Vergadering om 'eenen bekwamen leeraar' werd afgewezen. Toch stond er nog al eens in zo'n piepkleine gemeente een *voltijds* predikant. Zo kreeg Amersfoort, met zeventien leden, die bekwame dominee wel, omdat er zondags vijftig kerkgangers waren. In dat stadje voegden zich doopsgezinden bij de remonstranten en kerktken, zoals op vele andere plaatsen, gereformeerden, die de preken in de publieke kerk niet konden pruimen, bij de remonstrantse broeders.¹⁰ Die gasten bleven echter wel lid van de 'heersende' kerk om hun carrière niet te schaden. De remonstranten noemden hen 'moffelaars'. Rond de kleine gemeenten Brielle en Vlaardingen speelden zich om trent 1775 enkele predikantsdrama's af. De proponent Johannes Muizer liet zijn vader op de Grote Vergadering meedelen dat zijn zoon voor het beroep naar Brielle bedankte vanwege het zeer geringe ledental. Hij verliet de Sociëteit toen hij ner-

Een pagina uit het kasboek van de Remonstrants Gereformeerde Gemeente (1756-1769).

(Collectie Stadsarchief Vlaardingen.)

Septemb	ijtgave Zedert t dertreck van		
1756	de Hoet en kouen van d ^o Maas		
	Schoon maken van't Nijsoenkerk	52	12
	Aan de proponenten Logent markt		
	Bijz predikwienst reis koste	118	16
	De Timmerman	140	8
	De Metelaar	97	14
	Verder en glazenmaker	37	8
	een gootsteen 2 1/2 ere platen	25	8
	de goederen van de predikant		
	Maas van Rotterdam op		
	slaar dingge Vragt Sleepen		
	breijders ijt vetten	44	15
	aan hoorlezer kosten	34	
	OLk Lager Smit pomp maker	15	3
	van Boven door Westerdam		
	gepredikt tot Rotterdam	3	16
	2 maal Groot en Wijn	3	
	aan een behoeftege Suster	15	
		588	
	d ^o Maas 1/4 jaar traktement	125	
		613	

gens meer een beroep ontving. Wouter van Rossen weigerde om dezelfde reden naar Vlaardingen te gaan waar hij in 1774 heengezonden werd. Voor straf moest hij toen naar Brielle. Hij liet zich snel in Oude Wetering beroepen. De Grote Vergadering stak daar echter een stokje voor en keurde dat beroep af. Toen dreigde men dat hij met een lager salaris naar Vlaardingen zou moeten vertrekken, maar uiteindelijk kwam hij toch in Brielle terecht. Hij zal zo nu en dan naar Vlaardingen onder zeil zijn gegaan om daar te preken. Jonge predikanten waren aan een centrale regie gebonden en stonden onvoorwaardelijk hun eerste jaar in dienst van de Broederschap.

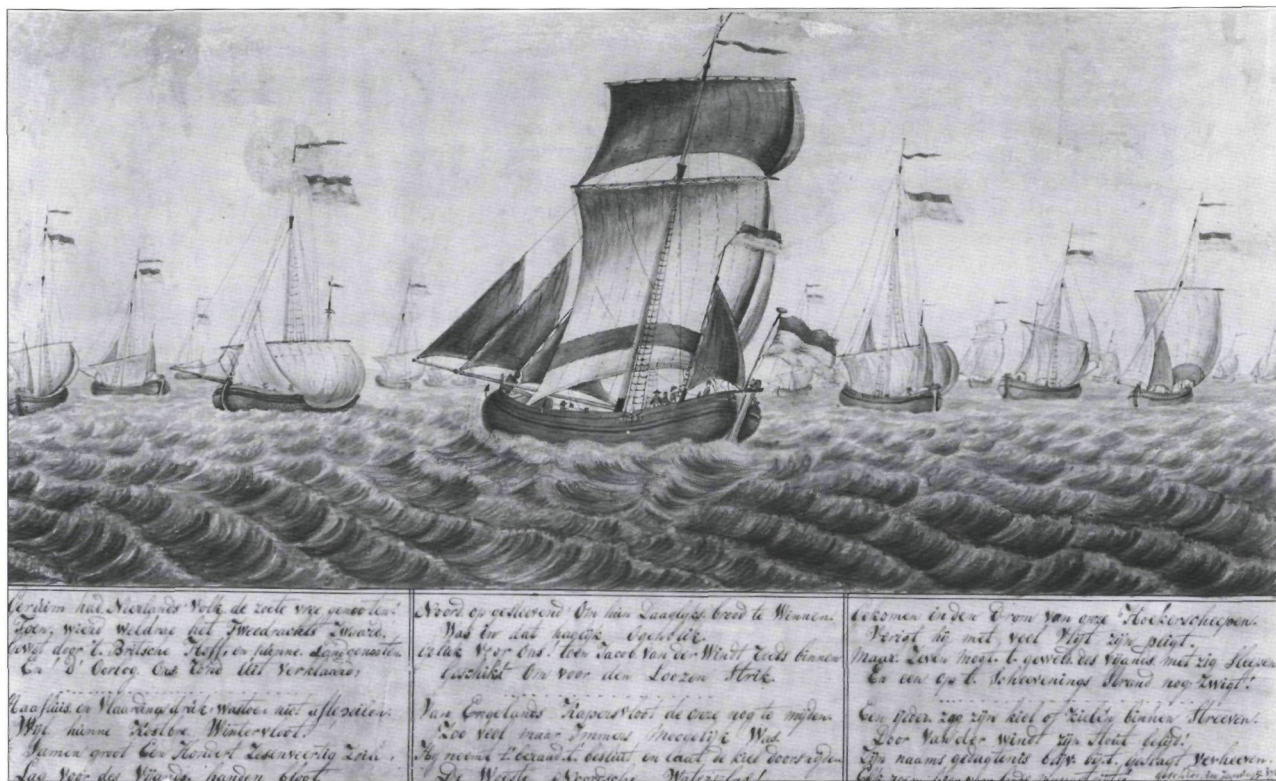
Wat was de achtergrond dat men zo lang mogelijk die gesubsidieerde gemeenten en predikantsplaatsen in stand wilde houden? De remonstranten zagen zichzelf met hun uitgangspunt van 'onderlinge verdraagzaamheid der christenen' als de hoeders van de ware protestantse kerk. Daarin had uiteindelijk iedereen de vrijheid de Schrift naar eigen inzicht en geweten te interpreteren. De onderlinge vrede ging hen boven elk dogma of uitleg van het christelijk geloof. Om die reden wilden de machtigste gemeenten in de Sociëteit, Amsterdam en Rotterdam, en hun theologische leiders in zoveel mogelijk plaatsen in Holland present blijven. Wie zich in de papieren der Remonstrantse Broederschap verdiept, zal het opvallen hoe sterk het idee dat vaandel der voorvaders hoog te moeten houden levend werd gehouden. Vanwege deze pretentie voelde de publieke, gereformeerde kerk de remonstranten – en niet de lutheranen, doopsgezinden of rooms-katholieken – als hun echte tegenstanders. Met een zekere regelmaat keerde de strijd om de tolerantie in de kerk tussen hen terug. Vlaardingen, onder de rook van Rotterdam, kon gemakkelijk door predikanten en proponenten van daaruit bediend worden. Uit het kerkboek 1756 kan men opmaken dat er regelmatig een dienst werd gehouden. De opbrengst van de collecte verraadt dat onder de getalenteerde Abraham Maas de gemeente nog eenmaal opbloede. In 1757/1758 bracht de rondgang met het kerkenzakje totaal fl. 125,-, en in het jaar erna fl. 166,- op. Daarna zakte het niveau tot een bedrag rond fl. 30,-, nauwelijks genoeg om jaarlijks de voorlezer/voorzanger (fl. 38,-) te betalen.¹¹

De situatie aan de Kuiperstraat

Jan Bleijenburg heeft nog eenmaal, toen de Grote Vergadering in 1764 in Rotterdam, in de remonstrantse kerk aan de Vischersdijk, vergaderde, Vlaardingen vertegenwoordigd. Daarna is nooit meer een afgevaardigde verschenen. Wel stond elk jaar op de agenda het verzoek om het tekort in de kas van Vlaardingen aan te vullen en de kosten van gastpredikanten en proponenten op zich te nemen. Kastekorten, variërend tussen fl. 50,- en fl. 90,- werden prompt aangezuiverd. In 1777 werd er zelfs een bedrag van fl. 349,- gefourneerd, omdat de Rotterdamse predikanten Cornelis Nozeman en Johannes Frets, na een inspectiereis naar Brielle en Vlaardingen, de 'dreigende instorting' van beide kerkgebouwen rapporteer-

den. Zij meldten de Grote Vergadering dat zij te Vlaardingen 'het kerkedak en de verrotte buitenlijst onder hetzelfde op de allerminste wijze hebben doen repareren ter somme van fl. 210,10'. Tien jaar later, in 1785, werd deze ingreep – goedkoop bleek duurkoop – herhaald en kostte het repareren van kerk en kerkenhuis zo'n fl. 400,-. De kosten konden zeker worden geput uit een erfenis van de Vlaardinger Daniël van der Heij, die aan de Rotterdamse gemeente zo'n slordige fl. 13.000 naliet met de opdracht daarmee de zorg voor Vlaardingen te blijven betalen.¹² Zo'n groot bedrag kon toen (1775) al niet meer in Vlaardingen worden beheerd! De voormalige pastorie wordt in die jaren bewoond door een zekere Nijkerk bij wie de bezoekende predikanten logeren.¹³ Men oppert opnieuw de pastorale zorg voor Brielle en Vlaardingen te koppelen, maar 'hoezeer in vroeger tijd, toen het getal van Ledemaaten in Brielle en Vlaardingen nog wat groter was', een combinatie 'object van deliberatie' was geweest, Vlaardingen was nu te klein geworden om daaraan te denken, temeer daar de gemeente 'ogenschoonlijk nog sterker op 't verminderen staande' was.¹⁴ De vergrijzing sloeg toe. Vanaf 1760 schreef nu jaarlijks Jan Bleijenburg, tot 1791 gesecondeerd door Jan Arijensz(oon) Klos, met bevende hand, 'dewijl hunne jaaren zeer hoog klimmen', een zegenwens voor de Grote Vergadering om hun absentie te rechtvaardigen. Behalve dat in het rumoerige patriottenjaar 1787 'de verre afgelegen reijs en ook de gevaren', hun komst te Amsterdam niet toestonden, voerden zij elk jaar de bij uitstek Vlaardingse verontschuldiging aan: 'wijl hunne ampte het niet toeliet. Want Vlaaring(s) vloot in kort in see gaat steevenen waardoor het nu heel druk is'. De crisis in de haringvisserij klinkt in hun woorden door, wanneer zij in 1786 het uitzeylen voor de 15e juni melden, 'zoo dat het voor dien tijt hier veel te doen is, want dien nog iets kan doen genoodsaekt is te doen'. Dat sloeg op een leegloop naar de grote stad en gebrek aan werkkraft aan de Vlaardingse haven. Leegloop, trek naar de stad, was een van de redenen waarom de kleine remonstrantse gemeenten rond Rotterdam snel in ledental afnamen. Toch houdt Vlaardingen het nog langer vol dan Brielle, want in 1793 tekent Jacob Bleijenburg bij de predikant Cornelis Nozeman Junior voor ontvangst van zestien stoelen en enkele kerkboeken die van Brielle naar Vlaardingen verhuizen. De kerk in Brielle werd gesloten. Vlaardingen had nog ruim tien jaren te gaan.

Vanaf 1792 ondertekende Jacob Bleijenburg het soms fraai gecalligrafeerde excuusbericht samen met Johannes Zonneblom. De woordkeus verraadt dat tijdens de aanloop naar de stichting van de Bataafse Republiek (1795) onder remonstranten de hoop levend werd op een terugkeer van die ene vaderlandse protestantse kerk. Hun berichten spreken nu van 'de grootmaking van de Christelijke Broederschap' en op 13 april 1798 is er zelfs een ontroerende tekst verstuurd. Wij hebben dan in de Bataafse Republiek de staatsgreep van 22 januari 1798 achter de rug. De eerste Nederlandse *Grondwet* werd op 17

Het waarschuwen van de vissersvloeden van Vlaardingen en Maassluis in 1781 ten tijde van de Engelse Oorlog. Een aquareel uit 1837 van Maarten van der Burg.

(Collectie Stadsarchief Vlaardingen.)

maart 1798 aan het Binnenhof gepresenteerd door Jan Konijnenburg, hun hoogleraar van het remonstrants seminarium, die tot lid van het parlement was gekozen. Hij en enkele andere radicale patriotten, zoals de Leidse predikanten Boudewijn van Rees en Cornelius Rogge, maar ook hun Rotterdamse collega's Cornelis Nozeman Jr. en Pieter Weiland speelden in die dagen een belangrijke politieke rol aan het Binnenhof. Jacob Blijenburgh en Johannes Zonneblom schrijven te hopen dat de Grote Vergadering besluiten zal nemen 'tot de beste eindens, instandhouding der E(dele) Sociëteit en onzer goede zaak, de zaak van God, door onze Hoogerwaardige Voorvaderen Grondslag gegeven, waare Helden onder 't Kruis des Geloofs zo onverschrokken hebben voorgestaan, manmoedig den strijd doorgestreden en onwrikbaar standvastig zijn gebleeven der waarheid en hunne pligt'. In 1796 had de Broederschap een oproep aan alle predikanten, ouderlingen en gemeenten van protestantse kerken doen uitgaan met het voorstel, nu men in de Bataafse Republiek een nieuwe staatsvorm had – de eenheidsstaat – en de voorrechten van de publieke, gereformeerde kerk waren beëindigd, zich in een nieuwe verdraagzame

kerk te verenigen. Na enkele jaren van discussie strandde dit initiatief. Het aardige van dat briefje uit Vlaardingen is, dat men eruit kan opmaken hoe in die kleine gemeente het historisch bewustzijn en de hoop op beter tijden met 'zuivere Broederschapelijkheid' altijd levend was gebleven.¹⁶ De geringe kwantiteit had aan de kwaliteit van het remonstrantisme te Vlaardingen geen afbreuk gedaan.

Een preek van de jonge Cornelius Rogge

Het toeval wil dat wij van één der proponenten, die in Vlaardingen in de diensten voorgingen, een preek bezitten. Cornelius Rogge (1761-1806) liet ons een grote verzameling preken na.¹⁷ Op één ervan staat genoteerd dat hij deze op 27 mei 1785 in Vlaardingen gehouden heeft.¹⁸ Hij was in oktober 1783 afgestudeerd en had tijdens zijn verplichte proponentjaar in dienst van vacante gemeenten eerst een half jaar in Dokkum gewerkt. Daarna kreeg hij vier maanden de Rotterdamse gemeente als uitvalsbasis, voordat hij in het einde van 1785 te Noordwijk beroepen werd. Hij deed zijn werk in Vlaardingen zo goed dat de Rotterdamse kerkenraad besloot hem een *bonus* van twintig ducaten toe te kennen.¹⁹ Hoewel men zich zorgen maakte over Rogges gezondheid, constateerde men in de Amsterdamse kerkenraad dat hij zich in Dokkum en Vlaardingen dapper van zijn taken gekwetend had.²⁰ Die opmerkingen laten zien dat Rogge in Vlaardingen meer werk verzette

Vlaarding den 5 Junij 1788

Eerwaarde en geleerde Heere en Broeder
In Jezus Christus

De Opzender van de Remonstrantsche Kerk
te Vlaardinge doen W. door de Le. Wezen
Mits dat zij geen gecommiteerde tot de Sociëteits
Vergadering kunne zonde de wijle de Haaring
Vloot op den 16 dezer in zee staat te sijle
En nu hier zeer veel te doen is

Maar Wen. Selden dat uwe Eerwaarde vergadering
In Liefde een aanvang nemen en alle Zaken
Die daar zullen voor komen na genoeg
En Lon. bette mogen geschildt werde
Ter Eere van het Nijke Christus
Ende tot wel zijn van de gansche Broeder Schap

Na Alincame Groetenis en toe wenseling
Van Godes Zegen over u Eerwaarde

Per Soone bediening en Familie Lokene met agting

Het Wet Boek M. D. W. Dienaars en Mede Broeders
W. onder De Opzender van de Kerk te Vlaardinge
en Christ Jacobus Blijenburgh Jan Rijndt Kild

dan die ene dienst leiden waarvan wij de preek bezitten. Hij zou weldra tot een van de belangrijke remonstranten uit de late Verlichting uitgroeien. Hij schreef theologische, politieke en historische werken die tot op heden de aandacht trekken.²¹ Zijn voorstellen aan de Nationale Vergadering over de vernieuwing van de volksscholen hadden grote invloed op de wetgeving van 1801-1806. Hij werd naast zijn predikantschap te Leiden (1794-1806) in dienst van de Bataafse Republiek de redacteur van het eerste vakblad voor het onderwijs.²² Hij overleed echter jong, in het jaar dat de gemeente te Vlaardingen de kerkdeuren sloot, in 1806.

De preek van proponent Rogge op 27 april 1785 had als onderwerp 'De voordelen van gebed en bekering' en als tekst *Jesaja* 55, verzen 6 en 7: 'Zoekt de Heere, terwijl Hij te vinden is; roept Hem aan, terwijl Hij nabij is. De goddelooze verlaate zijn weg en de ongerechte man zijne gedachtenis en hij bekeere zich tot den Heere, zo zal Hij zich zijner ontfemen, en tot onzen God, want Hij vergeeft menigvuldiglijk'. Het was een bijzondere preek want hij werd gehouden op de jaarlijkse dank-, vasten- en bededag. Deze bededagen werden door de overheid vastgesteld en het thema van de predikaties in een officiële, ambtelijke brief toegelicht.²³ In de dagen dat er in ons land nog geen scheiding van kerk en staat was, konden de Staten-Generaal vanuit Den Haag kerken opdragen voor het heil van het land te bidden. Men kon zich daar als goede burgers niet aan onttrekken. Burgemeesters dienden erop toe te zien dat de diensten niet gestoord werden door 'allerley Handwerk en Neering, mitsgaders het Tappen, Kaatsen, Balspelen en diergelyke Exercitiën'. In de begeleidende brief omschreef de overheid de noden van de staat en de politieke situatie waarover Gods gunst moest worden afgesmeekt. In de achttiende eeuw was er een soort *consensus* gegroeid dat alle kerken en predikanten deze dienst aan het vaderland verschuldigd waren, een soort *civil religion*.²⁴ Maar juist in de jaren tachtig verdeelde de oorlog met Engeland (1780-1784) de geesten en kwamen er bezwaren om in de kerk het verlengstuk te zijn van een politiek waar bijvoorbeeld de patriottenpartij grote bezwaren tegen koesterde. Boudewijn van Rees, remonstrants predikant te Zwammerdam, gebruikte als eerste die verplichte bedestonden voor een protest tegen de overheid en tegen stadhouder Willem V. Ik sta hier niet als dienaar van het Woord Gods, maar als ambtenaar van de Staat, sprak hij tot zijn gemeente.²⁵ Ook theologisch rezen bij verlichte predikanten bezwaren tegen dit misbruik van het gebed en tegen deze verplichte politieke toespraken van de kansel.²⁶ Rogge, die tien jaar later, in 1795, bekendheid verwierf met zijn pamflet *De Godsdienst afgezonderd van den Staat*, geeft in deze preek van 27 april 1785 van geen bezwaar blijk.²⁷ Hij volgde

het gewone gebruik in de kleine remonstrantse gemeente die voor deze bedestonde samenkwam. Rogge legde wel andere accenten dan in de Haagse biddagsbrief waren aangegeven.

De manier waarop Rogge preekte was eigentijds. Hij koos voor de zogenaamde synthetische methode, die aan het einde van de achttiende eeuw in zwang was gekomen. De predikant koos dan, in plaats van de bijbeltekst gedetailleerd uit te leggen, ervoor om één thema te bespreken en de bijbeltekst op dat onderwerp te betrekken.²⁸ Zo behandelde Rogge 'de voordelen van gebed en bekering' in drie delen, telkens in combinatie met de door hem gekozen passage uit *Jesaja* 55. De gemeente smeekte God dat Hij het vaderland zou verlossen van de onheilen die haar boven het hoofd hingen. Geloofde men nog zonder aarzeling dat God het gebed zou kunnen verhoren en dan gunstig zou ingrijpen? De biddagsbrief liet daar geen twijfel over. Deze sprak over God als 'van Hoogstd(eszelven) billyk ongenoegen tegen Ons, maar ook tegelyk van Z(yn) Allergunstigste bestiering, waardoor Hy Zyn beslissend oordeel over Ons, tot nog toe uitstelt', in afwachting van onze bekering. Even verder heette het van de tegenslagen die de Republiek ondervond: 'Dit alles komt ons zeker niet bij toeval over, maar van eene vertoorende Voorzienigheid'.²⁹ Weldra zou de Verlichting bij die opvatting vraagtekens gaan plaatsen. Wij geloven wel in Gods Voorzienigheid, maar weten niet hoe deze werkt, schreven remonstranten een tiental jaren later. Rogge hield de gemeente voor dat troost en verlichting eerst voelbaar zouden worden, wanneer men zich op de geboden 'onzes Heilands' zou toeleggen. Hier gebruikte hij woorden uit een belofte die hij kort tevoren zelf had moeten ondertekenen. Proponenten verplichtten zich tot een 'matig, ingetogen, kuisch, zedig, naarstig, eerlijk, nederig en bescheiden' leven. Voor remonstranten was geloof gedrag. De gemeente zal instemmend hebben geknikt toen Rogge sprak over de hoop op herstel van de welvaart en 'alle geledene schade' aan 'Commercie, Fabrieken, Trafiquen, maatschappijen en visserijen'.³⁰ De oorlog met Engeland had armoede gebracht in Vlaardingen. Geen schip voer nog ter haringvangst de haven uit.³¹

Een patriottisch geluid in een prinsgezinde vissersstad

Rogges voorkeur voor de patriottenpartij kon men beluisteren in zijn wens dat 'de constitutionele vrijheid gehandhaafd, de voorrechten (sc. van de steden) bevestigd, alle misbruiken (sc. van de regenten en stadhouder) geweerd, en de daaruit voortspruitende onheilen gelukkig tegengegaan' zouden worden. Weldra, in september van dat jaar 1785, zou zijn wens in vervulling gaan en moest de stadhouder door de politieke druk van de patriotten uit Den Haag naar Nijmegen uitwijken. In zijn preek herinnerde Rogge met tevredenheid aan het herstel van de betrekkingen met keizer Jozef II van Oostenrijk, die vanuit zijn Zuid-Nederlandse bezittingen de belangen van de Republiek dreigde te schaden. In tegenstelling tot de Haagse biddagsbrief vermeldde hij erbij dat die oorlogsdreiging was afgewend 'met de veelvermogende bemiddeling van

Geen tijd voor de Grote Vergadering! De kerkenraad heeft het te druk met het uitvaren van de haringvloot.

Archief Remonstrantse Broederschap, Collectie Het Utrechts Archief

het Fransche Hof'. Zo was deze vriendschap met de Keizer nu hersteld en een teken 'van godlijke nabijheid'.³² Dat verbond van de Republiek der Verenigde Nederlanden met Frankrijk, dat nu in aantocht was, was een politieke nederlaag voor Willem V, wiens sympathie bij Engeland lag. Van de voorbede, die in de biddagbrief voor het Huis van Oranje werd gevraagd, is in Rogges aantekeningen niets terug te vinden.³³ Sinds de controversen tussen Van Oldenbarnevelt en prins Maurits (1609-1619) waren remonstranten staatsgezind. Vele patriotten waren tegen een bevoorrechte kerk (de gereformeerde) en tegen bevoorrechte families (de Oranjes). Enige vermetelheid kan men de proponent Rogge met zijn optreden in het prinsgezinde Vlaardingen niet ontzeggen.

Was de remonstrantse gemeente er in de voorbije oorlogsjaren betrekkelijk goed afgekomen? Natuurlijk de ouderen hadden de bittere vruchten van de oorlog geproefd, stelde Rogge, anderen waren door overstromingen hun have en goed kwijt geraakt, weer anderen hadden armoede gekend of hadden persoonlijke verliezen te betreuren, 'nochtans wij, tenminste 't grootst gedeelte van ons, wij zijn verschoond gebleven. De grootste gevaren hebben wij tot nog toe niet gezien', constateerde Rogge. De prediker riep de gemeente op de handen uit de mouwen te steken, maar vooral 'ons hart van 's waerelds schijngeluk af te trekken en het alleen onzen Vriend en Hemelsche Vader' toe te wijden. In het slot van de toespraak vermaande hij tot zelfonderzoek, zodat men zich Gods ontferming waardig zou betonen en hoop mocht koesteren op vergeving van zijn misslagen. Er was in de hemel immers meer vreugde over het vinden van dat ene, verloren schaap dan over de negenennegentig in de kudde? Terwijl aan het begin van de preek nog gesproken werd van 'de allesregeerende Voorzienigheid' en van Gods 'onwaardige schepselen', kwamen aan het einde deze typisch remonstrantse accenten naar voren: geloof kenmerkte zich voor hen vooral door een zedelijk leven in navolging van Jezus.

De laatste remonstrantse ouderlingen van Vlaardingen

Wie waren de ouderlingen die al die jaren hun lantarens brandende hielden? Jacob Bleijenburg werd geboren in 1717 en stierf op 25 maart 1805, 88 jaar oud. Meer dan veertig jaar diende hij de gemeente. Hij was getrouwd met Cornelia van Adrichem en kuiper van beroep. Dat hij een zekere welstand genoot, mag blijken uit zijn nalatenschap. Hij liet zijn zonen Jan en Cornelis zijn woonhuis met erf aan de Fuijkstraat na en een huis met erf aan de Pepersteeg. Zijn bezit ging echter de fl. 2000,- niet te boven. Jan Arijenszoon Klos, de weduwnaar van Hermijntje Heusdens, overleed kinderloos in maart 1792. Onder zijn vijftien erfgenamen werd fl. 500,- verdeeld. Johannes Zonneblom was al evenmin in goede doen. Hij overleed op 28 februari 1806, 80 jaar oud, twee weken later gevolgd door zijn echtgenote Belia van der Lindt, 84 jaar. Kinderen lieten zij niet na. Dominee Frets regelde de begrafenis en de verkoop van hun spullen in het Boelhuis. Er was nog opbrengst uit een obligatie op 'de Plantage Driesveld in de colonie van

Surinamen', zodat er nog ruim fl. 850,- onder neven en nichten te verdelen viel. De Sociëteit kreeg fl. 20,- terug van het bedrag dat Zonneblom ontvangen had 'voor het onthaal van vijf predikanten', hetgeen laat zien dat er tot het laatst aan de Kuiperstraat gepreek werd! Er ging ruim fl. 5,- naar de kas der 'visserij-armen' en voor één gulden en zestien stuivers werd de laatste remonstrantse ouderling van Vlaardingen op 1 maart 1806 letterlijk door de klokken van de Grote Kerk op de Markt uitgeluid.³⁴

Jacob Bleijenburg, waarvan wij zagen dat hij in 1757 voor het eerst ter Grote Vergadering toog, ondertekende tot na de eeuwwisseling, steeds moeizamer en inkt morsend, samen met Johannes Zonneblom de bekende excuusbriefjes. In 1804 tekende Zonneblom nog alleen, in 1805 met K. van der Chijs, het laatste gewone lid der gemeente. Johannes Zonneblom had in 1791 de Grote Vergadering om schadeloosstelling verzocht voor 'het nazien van pastorijs en kerk'. Bovendien vroeg hij dat jaar voor 't eerst om 'een douceur' uit de kas der Broederschap. Sedertdien prijkte dit verzoek jaarlijks, merkwaardig genoeg zonder een bedrag te vermelden, op de agenda en onderhield de Sociëteit deze blijkbaar verarmde Vlaardingse ouderling. In 1805 liet Zonneblom de timmerman Pieter van den Berg nog een keer komen voor wat reparaties aan de kerk en Willem Pleysier heeft na de winter de dakgoten van kerk en pastorie schoongemaakt en dakpannen 'gerippereert'.³⁵ Daarmee had Zonneblom zijn loop volbracht. In 1806 berichtte Theodoor Frets aan de Broederschap dat 'door het afsterven van Johannes Zonneblom en deszelfs huisvrouw te Vlaardingen en het vertrek van deszelfs broeder aldaar naar Rotterdam er slechts één lidmaat te Vlaardingen is overgebleven, wiens verblijf aldaar nog zeer onzeker is, terwijl er zich zeer weinige waarschijnlijkheid opdoet dat er zich indertijd nieuwe leden zullen vestigen'. Ook de Schiedamse leden zijn gestorven. Frets stelde de Sociëteit voor het onroerend goed te verkopen.³⁶ Over Vlaardingen viel in 1806 in de Broederschap het zwijgen.³⁷ Frets liet de huisschilder Johannes Nuchteren in oktober 1805 de boel nog wat bijwerken voor de verkoop en trok nog enkele malen naar Vlaardingen om met hulp van K. van der Chijs de veiling voor te bereiden. De vertering voor deze commissie en de kosten van secretaris Verkade schoot hij voor. Deze fl. 80,- zou hij later bij de boekhouder van de Sociëteit te Amsterdam, J.J. Bijsterus Heemskerk, declareren. De tijden waren inmiddels slechter geworden door de Napoleonische oorlogen, de blokkade van de handel met Engeland en de stagnatie in de haringvangsten. In de Rotterdamse kerkenraad doen de predikant Frets, de ouderling Michiel Smits en de diaken Frets hun verslag: op de veiling is slechts fl. 1.350,-

De zaak der remonstranten is de zaak van God! Commentaar der kerkenraad Vlaardingen op het remonstrantse initiatief voor de ene protestantse kerk in de Bataafse Republiek.

Archief Remonstrantse Broederschap
Collectie Het Utrechts Archief

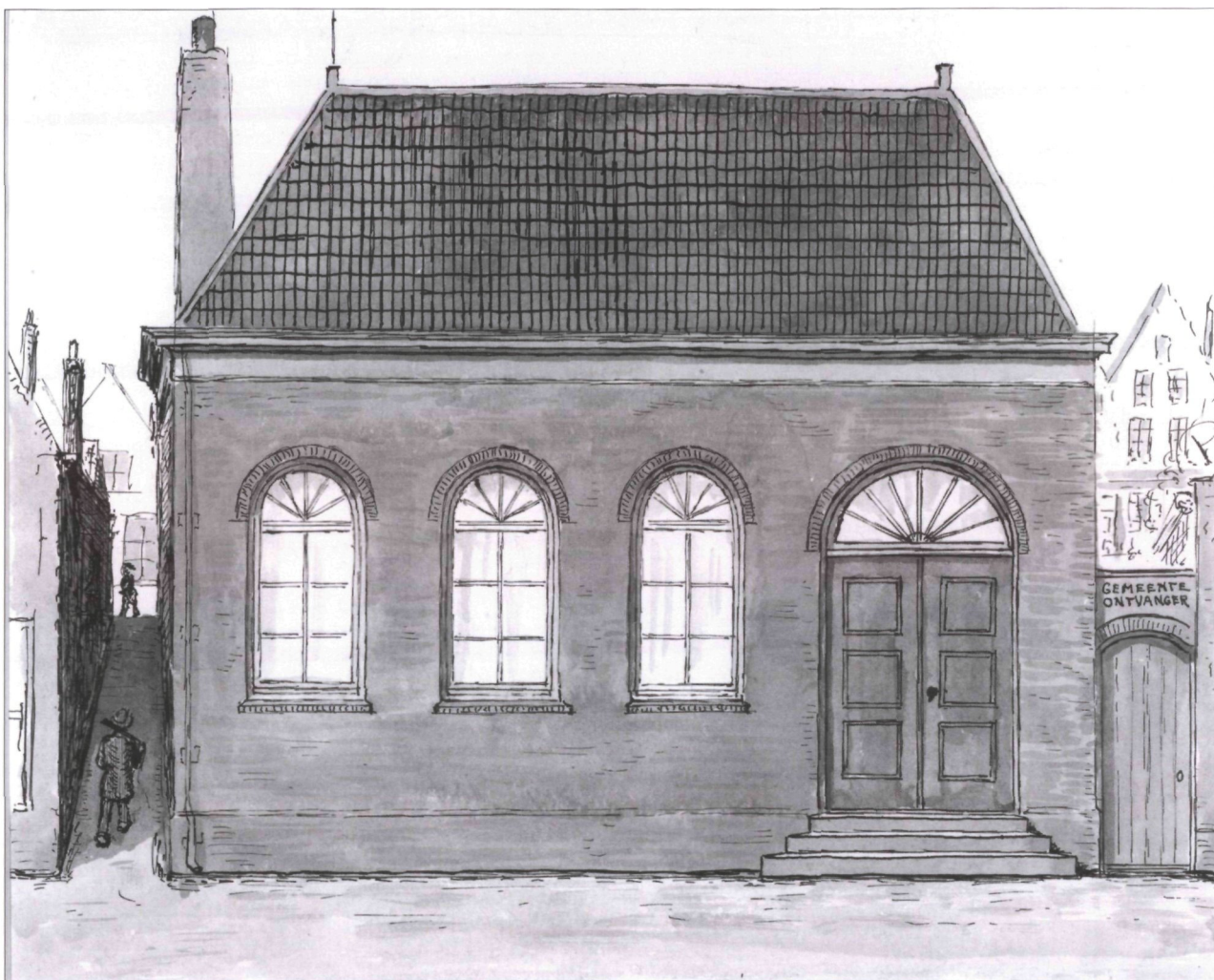
2.
Eerwaardige, God Zalige en Zeer Geliefde Broeders
in J. C.

De op Zien doren der Remonstrantsche kerk te Vlaardingen
Geden Bij de Zou Perdoentelyk aan de E. Societijt kennis,
dat wegens hoogen ouderdom, onderdore Moderende redenen
geene gedeputeerden ter hiinner E. vergadering staante
komen. In wylcen wonschende dat de verhandeling s. stukken,
inden Brief van Beschryving gemeld, en alle verdere
doorkomende Zaken welke aldaar in oien weging ~~staante~~
staangenomen, beoordeeld, en laatste lyk de slust te zullen
worden, tot de laatste einden, in standhouding der E.
Societijt, en onzer goede zaak, de zaak van god, door
onze Hoogroemwaardige Voorzaden, Grondleggeren,
waare Hel den ouder t kruis des geloofs, zo onderschrikt
hebben voorgestaan, man moedig den stryd door gestreeden,
en onwrikbaar zyn stand vastig gebleeven, der waarheid, en
hiinner pligt, mogen iust lopen. De E. vergadering in oene
zuivere Broeder Schapelykheid aangevangen werden, en
ook in dien toegen ten einde gebracht mogen zien.

Naar toewensching van den besten Zegen over uwe Eerw.
Per Zoonen, Bedieningen, en Familien, on der tekenen wy ons
met de volkomenste Hoog-agting, Eerwaardige, God Zalige
en Zeer Geliefde Broeder, in J. C. uwe Eerw. J. D. Dienaars
en mede Broeder J. J. Zonnebloem, en
Jakobus Nijen Ruyg

Vlaardingen den 13de April 1798.

P. S. het wet Boek is nog by Zonderlyk by hem Cieden Perstende.

Het Zendingslokaal in de Kuiperstraat, hoek Lombardsteeg omstreeks 1885. Eerder stond hier een Remonstrantse kerk en later de Gereformeerde Noorder- of Kuiperstraatkerk.
Gewassen pentekening van A. Bijl Mz (circa 1930).
(Collectie Stadsarchief Vlaardingen.)

voor de Vlaardingse kerk en pastorie geboden. De heren in Rotterdam hebben blijkbaar weinig zicht op de omvang van de economische teruggang in Vlaardingen. Die kerk moet toch minstens fl. 3000,- opbrengen, is hun commentaar. Wanneer dat bij de afslag volgende week niet wordt gehaald, moet de commissie de verkoop nog maar even aanhouden, luidt hun aanbeveling.³⁸ Aldus geschiedt. Kan misschien de Sociëteit nog uitkomst bieden? Het mocht allemaal niet baten. Na enig loven en bieden werd het kerkgebouwtje uiteindelijk voor het luttele bedrag van fl. 1.150,- verkocht.³⁹ Tussen 1808 en 1811

werden nog nagekomen rekeningen en belastingen betaald, maar daarmee waren de laatste tekenen van de oorspronkelijke remonstrantse aanwezigheid in Vlaardingen uitgewist.⁴⁰

De tweede remonstrantse gemeente dient zich aan (1908)

De invloed van de Verlichting op de theologie bleef doorwerken ondanks een periode waarin tussen 1813 en 1860 meer traditionele opvattingen in de kerken de boventoon voerden. In de tweede helft van de negentiende eeuw vond de religie- en bijbelkritiek uit de Verlichting een nieuwe bedding in de moderne theologie en in vrijzinnige organisaties. In 1881 ontstond zo te Vlaardingen een afdeling van de Nederlandse Protestantse Bond die deze vrijzinnigen bijeenbracht, omdat in de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk daarvoor geen plaats werd ingeruimd. De geschiedenis van 1619 leek zich te herhalen. In 1908 sloot deze inmiddels kerkhoudende NPB-

afdeling zich bij de Remonstrantse Broederschap aan. Een tweede remonstrantse gemeente in dezelfde stad als waarin de eerste gemeente van het oorspronkelijke toneel verdween, was in de geschiedenis van de Remonstrantse Broederschap een uitzondering. Dat gebeurde alleen in de twintigste eeuw nog in Nijmegen, waar de eerste gemeente al in 1727 verdwenen was.⁴¹ Met de remonstranten van weleer was er echter één groot verschil. Hadden de 'oude' remonstranten steeds gepleit voor een brede kerk met een diversiteit aan opvattingen (belijdenissen) die in verdraagzaamheid met elkaar dienden te leven, na 1872 koos de Remonstrantse Broederschap voor de vrijzinnige theologie. Men zag dit als de enige weg om het christendom (en de Remonstrantse Broederschap) voor de nieuwe tijd te behouden. Er ontstond een breuk met het verleden. Sommige leden van de toenmalige Sociëteitsvergadering – meer dan dertig procent – meenden dat met dat besluit uit 1872 de oude remonstrantse idealen over boord werden gezet. Maar dat is een ander onderwerp.⁴²

Remonstrantse kerk tijdens de restauratie in 1910, gezien van de Hoflaan.
(Collectie Stadsarchief Vlaardingen.)

Noten

¹ De bekens dragen als opschrift *Remonstrantsche Kerk tot Vlaerdigen in usum coenae domini 1737*; de schotel werd omstreeks 1741 geschonken door Kornelis Boom van Engelant (K.B.V.E.) wiens initialen met een vers van hem (?) erop staan gegraveerd. Joop Roest, *Vrije Vogels, de geschiedenis van de vrijzinnige protestanten in Vlaerdigen* (Vlaerdigen 1983), 13 (met afbeeldingen).

² Aan Frederik Froet gingen in de achttiende eeuw de volgende predikanten vooraf: Rudolf Nijpoort 1704-1708; Sebastiaan van der Lanen 1708-1710; Henricus Zwaarts 1711-1716; Petrus Westberg 1717-1719; Johannes de Goede 1720. Hij overleed in 1721.

³ Simon Vuyk, *De dronken Arminiaanse Dominee, over de schaduwzijde der verlichte remonstranten* (Amsterdam 2002), 24.

⁴ *Utrechts Archief*, 82 (Remonstrantse Broederschap), inv. nr. 4 Handelingen Grote Vergadering 1756.

⁵ *Utrechts Archief*, 82, inv. nr. 88 Correspondentie.

⁶ Een proponent is een afgestudeerd theoloog die nog geen beroep heeft ontvangen naar een vaste standplaats. Bij de Remonstrantse Broederschap waren proponenten verplicht tegen een geringe vergoeding een jaar in dienst van vacante gemeenten te werken.

⁷ Simon Vuyk, *Verlichte verzen en kolommen, remonstranten in de letterkunde en tijdschriften van de Verlichting 1720-1820* (Amsterdam 2000), 146-167.

⁸ In de tweede helft van de twintigste eeuw maakte een wijziging in de kerkorde een einde aan deze unieke, historische structuur die alle predikanten direct aan de centrale Broederschap committeerde.

⁹ *Utrechts Archief*, 82, inv. nr. 4: 1734.

¹⁰ W.H. Lenselink/A. Rot, *Professie doende van de remonstrantse religie, 375 jaar remonstranten in Amersfoort* (Amersfoort 1994).

¹¹ *Stadsarchief Vlaerdigen*, Archief Remonstrantse gemeente, inv. nr. 6 Kerkboek 1756.

¹² *Gemeente Archief Rotterdam*, 326, archief Rem. Gemeente inv. nr. 9: 7 mei 1784. Th. Frets en J.P. van Ede van der Palts worden met de uitvoering van dit testament uit 1775 belast. Het vruchtgebruik gaat nog twee jaar naar ondergeschikten van Van der Heij. Wanneer die gestorven zijn, krijgen de nakomelingen daarvan nog één jaar doorbetaald om een juridisch steekspel te voorkomen.

¹³ *Utrechts Archief*, 82, inv. nr. 89 Correspondentie: 1 juni 1776.

¹⁴ *Utrechts Archief*, 82, inv. nr. 5 Handelingen resp. 1777 en 1785.

¹⁵ Simon Vuyk, *De verdraagzame gemeente van vrije christenen, remonstranten op de bres voor de Bataafse Republiek* (Amsterdam 1995).

¹⁶ *Utrechts Archief*, 82, inv. nr. 91 Correspondentie: 13 april 1798.

¹⁷ C. Rogge, *Leerredenen*. Met een voorbericht van C.W. Westerbaan (Leiden 1808) uniek ex. in UBA. Daar ook Hss V C 36-38 *Preken* en Hss VI D 14-18 *Nagelaten leerredenen*. De preek *De voordelen van gebed en bekering* over Jesaja 55: 6 en 7 is band 14, nr. 6 van Hss VI D. Ook preken van Rogge in: *Knuttel* 22671 en 22741.

¹⁸ Die datum moet op een vergissing van Rogge berusten: de biddag was door de Staten-Generaal uitgeschreven voor de 27e april 1785!

¹⁹ *Gemeente Archief Rotterdam*, 326, Rem. Gemeente inv. nr. 9: 21.9.1786.

²⁰ *Gemeente Archief Amsterdam*, 612, Rem. Gemeente inv. nr. 7 (1785).

²¹ Over Rogge, Simon Vuyk, *De verdraagzame gemeente van vrije christenen*, 44-49, 58-75, 316-318.

²² Simon Vuyk, 'Cornelius Rogge in zijn *Bijdragen betreffelijk den staat en de verbetering van het schoolwezen 1800-1806*' in: id., *Verlichte verzen en kolommen*, 229-243.

²³ N.C. Kist, *Neêrlands Bededagen en Biddagsbrieven* (Leiden 1849) II, 461: nr. 437 biddagsbrief 27 april 1785.

²⁴ Peter van Rooden, 'Dissenters en bededagen, 'civil religion' ten tijde van de Republiek' in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis van Nederland* 107 (1992), 703-712.

²⁵ B. van Rees, *Zestel kerkelijke redevoeringen, gedaan op de bedestonden in het jaar 1782* (Amsterdam 1782).

²⁶ Zo preekte de Rotterdamse lutherse predikant F.J. Scheffer op 2 september 1782 over *Bedenkingen over den oorlog als zijnde niet altijd een kenmerk van 's Volks groote zonden en Gods straffende Voorzienigheid*, terwijl ook van de doopsgezinde Daniël Hovens te Leiden dergelijke geluiden bekend werden. Niet toevallig gaat het hier om predikanten uit de kleine, getolereerde kerken.

²⁷ C. Rogge, *De Godsdienst afgezonderd van den Staat of proeve over de noodzaaklijkheid der vernietiging van alle heerschappij van den godsdienst in eene vrije burgermaatschappij. Opgedragen aan de aanstaande Nationale Conventie der Nederlandsche Republiek door een Vriend van Vrijheid, Gelijkheid en Godsdienst* (Leiden 1795) (Knuttel 22551). De Bataafse Republiek kondigde op 5 augustus 1796 de scheiding van kerk en staat af. Alle kerken kregen nu gelijke rechten. De gereformeerde kerk verloor de bescherming van de staat.

²⁸ Voor preken in de achttiende eeuw: J.J. Bosma, *Woorden van een gezond verstand, De invloed van de Verlichting op de in het Nederlands uitgegeven preken van 1750-1800* (Nieuwkoop 1997).

²⁹ N.C. Kist, *Neêrlands Bededagen* II, 461 en 462/63.

³⁰ In dit citaat uit de biddagsbrief veranderde Rogge toepasselijk 'veeppest' in 'visserijen'!

³¹ Na het uitbreken van de oorlog met Engeland tegen Kerstmis 1780 ontsnapte de buitengaats verkerende Vlaardingse vissersvloot, na gewaarschuwd te zijn door een schuit met vrijwillige bemanning o.l.v. Jakob van der Windt, grotendeels aan de Engelse marine, hetgeen aanleiding gaf tot een bijzondere kerkdienst in de Grote Kerk aan de Markt: *Leerrede over de CXXIVsten Psalm te Vlaerdigen den 4den van Grasmaand in eenen dank- en bedestonde uitgesproken bij gelegenheid van de behoudene aankomst van de Vlaardingsche visvloot na de vredebreuk met Engeland door H.H. Viervant* (Utrecht 1781). Van der Windt ontving een onderscheiding.

³² Op 8 november 1785 zou te Fontainebleau een verdrag met Keizer Jozef II worden getekend; twee dagen later kwam in diezelfde plaats een bondgenootschap met Frankrijk tot stand.

³³ De biddagsbrief van 27.4.1785 schreef voor: 'Desgelijks behooren wij ernstig te bidden voor de Pers.(oon) van Z.(ijne) Doorl.(uchtige) H.(oogheid), den H.(eer) Pr.(ins) van O.(ranje) en Nassau, Erf-Stadth. (ouder), dat het God behaage Z.(ijne) H.(oogheid) al het noodige te verleenen tot het gelukkig vervullen van alle die gewigtige Bedieningen, welken Z. H. tot 's Lands Welzijn en tot voorstand en hand.(having) van een's iegelyks Voorregten, zijn aanbetrouwd, om alzoo door eene loff. (elyke) Medewerking met 's Lands vaderen te deelen in de dankbaarheid van een vry en welbestierd Volk. Alsmede voor H.(are) Kon.(inklijke) H.(oogheid, de Prinsesse van Or.(anje). etc.' N.C. Kist *Neêrlands Bededagen*, II, 465.

³⁴ *Stadsarchief Vlaardingen*: gegevens ontleend aan begrafenisregisters en notariële archieven.

³⁵ *Stadsarchief Vlaardingen*, Archief remonstrantse gemeente, inv. nr. 15.

³⁶ *Utrechts Archief* 82, inv. nr. 6.

³⁷ In verschillende publicaties wordt 1810 aangegeven als het jaar waarin de gemeente verdween. Hoewel na 1806 nog enige zakelijke transacties plaats grepen, lijkt mij het jaar 1806 voor het einde van de remonstrantse gemeente Vlaardingen meer correct omdat toen de kerkenraad ophield te bestaan en er geen samenkomsten meer plaatsvonden.

³⁸ *Gemeente Archief Rotterdam* 326, inv.nr. 11: 9 en 21 augustus 1806.

³⁹ Joop Roest, *Vrije Vogels, de geschiedenis van de vrijzinnig protestanten in Vlaardingen* (Vlaardingen 1983), 21

⁴⁰ In W.J. van der Vlis Mzn., *Vlaardingen, dertien eeuwen kerkgeschiedenis* (Vlaardingen 1992), 98 staat een tekening van het kerkgebouw aan de Achterweg, later Kuiperstraat/hoek Lombardsteeg uit 1859. De Afscheidenen hadden toen de drie woninkjes, die na 1810 in het kerkje waren ingebouwd, weer teruggebracht tot een kerkgebouwtje dat vrijwel identiek met dat der remonstranten moet zijn geweest. Later werd het afgebroken en bouwde men er een nieuwe kerk die op haar beurt in de twintigste eeuw plaatsmaakte voor een winkelcentrum. In W.C. den Breems, *Kerkgebouwen in Vlaardingen* wordt de plaats aangeduid op pag. 13, 14 en 46.

⁴¹ Bij de opheffing in 1727 nam de magistraat de bezittingen in beslag. Jarenlang procederen mocht in de achttiende eeuw niet baten. Maar in de twintigste eeuw erkende de Nijmeegse gemeenteraad de 'wandaad' en restitueerde een bedrag waarvan de gemeente te Nijmegen het nu nog bestaande kerkje bouwde.

⁴² Zie voor deze periode: Tjaard Barnard, *Van verstoten kind tot blijvende kerk. De Remonstrantse Broederschap tussen 1850 en 1940* (Amsterdam 2006).

*vrijheid,
gelijkheid,
broederschap.*

De vrijheidsboom te Vlaardingen in 1795. Fantasietekening in Oost-Indische inkt door R. Marsman (1955)
(Collectie Stadsarchief Vlaardingen.)